

АТОНСКИТЕ МОНАСИ В БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ ПРЕЗ XVII – XIX В.: ОТНОШЕНИЯ И ВЗАИМНИ ВЛИЯНИЯ

Николаос Мертзимекис

ATHONITE MONKS IN THE BULGARIAN LANDS IN THE 17th – 19th CENTURIES: RELATIONS AND MUTUAL INFLUENCES

Nikolaos Mertzimekis

Abstract: *Athonite monks, by having a wide network of metochia in the today's territory of Bulgaria, had the opportunity, either through their representatives in the metochia or through travelling Athonite monks, to engage with spiritual activity among Orthodox believers, to organize pilgrimages, to sustain and reinforce in this way the relations of the ordinary people with the popular monasteries and the monastic ideal. The metochia of Athonite monasteries were the nucleus, which handed down a climate of Athonite liturgical life and spirituality.*

The local building complexes of metochia, were the “consulates” of Athonite monasteries out of the Mount Athos world. Metochia were the spiritual homes where Christians resorted, while on the other hand the most affluent of them became sponsors of the work of Mount Athos, by lending funds and financing construction projects and hagiography by the churches for the benefit of the monasteries.

The role of the monk travelers and the metochia of Athonite monasteries in this case for one more time became multidimensional. A bidirectional relationship forged over the years between the monks of Mount Athos and the local Christian populations, with obvious and multiple benefits for both parts.

Keywords: *Mount Athos, metocheia, Athonite travelling monks, donors, ζητεία, pilgrimages.*

Настоящото изследване няма амбицията за изчерпателност на обширната тема за присъствието на светогорските монаси в българските земи през периода на Османското владичество. Библиографските данни за тази тема са доста ограничени за сметка на наличието на огромно количество от архивни материали, обработката на които все още се намира в първоначален стадий. Предвид това изследването има по-скоро съобщителен характер и се основава на получените до момента първоначални резултати от работата ми с архивния материал.

Утвърдената за голям период от време в годините на Османското владичество практика за събиране на помощи или милостиня (на гр. ζητεία¹) бива използвана като основен източник за набавяне на финансови средства от почти всички светогорски манастири. Основните причини за нейната поява са преди всичко натрупаните дългове и огромните данъчни задължения на манастирите².

За нейното успешно осъществяване са били нужни правилна организация и точна програма, които са реализирани от определени и опитни за такива мисии монаси. Основна роля е възложена на начина на избор на съответните монаси – те, съгласно канона, трябва да бъдат местни лица, които да бъдат познати в района, в който ще бъде извършвана ζητεία. Броят на монасите, които вземат участие, не е бил винаги точно определен и явно е бил съгласуван всеки път с конкретните нужди и ситуации, като е зависел и от общия брой на монасите във всеки манастир. Присъствието на монасите в областите, в които е практикувана ζητεία, в повечето случаи се радва на радушен прием от населението, въпреки че се срещат и доста проблеми при т. нар. монаси таксидиоти³ (Обр. 1) по време на изпълнението на задачите, които са им били възложени. Тези монаси трябвало да си осигурят разрешение от епископа на епархията, която са посещавали, а също така и одобрението на старейшините. Били са задължени да се справят и с нелоялната конкуренция от страна на други манастири, които са притежавали по-богата сбирка от мощи на светии. В случай, че са се справяли с всички тези проблеми, са били изложени непрекъснато пред опасността да бъдат ограбени по време на пътуването от крадци и разбойници (Радев 1996, 62 и 148; Γόνης 2005, 64; Пенчев 2005, 182), които са имали информация за дейността им като таксидиоти и са знаели, че пренасят ценни предмети и значителни парични суми⁴.

Не би било възможно да бъде дадена точна оценка за значимостта на дейността на монасите таксидиоти в православния свят. С присъствието си те дават кураж и надежда на вярващите, проповядват, изповядват и осигуряват свети мощи и икони, пред които е било недостъпно да се поклони

¹ За таксидиотството (ζητεία) като явление вж. Радев 1996, 21 – 38; Αγγελομάτη-Τσουκαράκη 2007, 247 – 293; Χρυσοχοϊδης 2011, 268; Χρυσοχοϊδης 2015, 23 – 24.

² Монасите от всеки светогорски манастир възлагат надежди на монасите таксидиоти, които са предприемали едно трудно и от огромно значение за оцеляването на манастира дело.

³ За таксидиотите монаси и таксидиотството по българските земи през XVIII – XIX в. Вж. Радев 1996, 9 – 21. За светогорските монаси таксидиоти Вж. Fotić 2010, 157 – 165; Χρυσοχοϊδης 2015, 21 – 30.

⁴ В повечето случаи таксидиотските пътувания на светогорските монаси имат продължителност повече от година, като се обикалят не само една, а две или три области. През това време са били събирани големи парични суми и скъпоценни предмети, които представляват примамлива плячка за чести нападения и обири.

по-голямата част от религиозното православно население⁵. По този начин подкрепят вярата му и го обединяват около местната Църква и епископа и го предпазват от ислямизиране. Православните вярващи от своя страна възвръщат вярата си в изкуплението от греховете, разчитайки единствено на това, че някой от монасите ще споменава името им по време на литургията в някой светогорски манастир.

Вследствие на това чрез благопочитанието на местните християни към създадения в района метох се предава и чувството на уважение и почит⁶ към съответния манастир, в резултат на което желанието за контакт с него да бъде по-силно и неугасващо.

Християните от тези области на днешна България често отправят молба да бъде извършено освещаване или нощно бдение в светогорските манастири за споменаване на имената им, които изпращат там с помощта на иконома на метоха, а той от своя страна се грижи да бъдат изпратени от страна на манастира писмени квитанции, които да удостоверяват изпълнението на молбата и приемането на съответното дарение. По този начин връзките между монаси и миряни придобиват вече не само духовен, но и социално-икономически характер⁷, тъй като такъв вид връзки се наблюдава навсякъде, където съществуват метоси на светогорски манастири.

Ролята на монасите таксидиоти и на светогорските метоси в този случай би трябвало да бъде разглеждана многостранно. Става въпрос за двупосоч-

⁵ Дарението на недвижими имоти в полза на местните християнски общности от страна на светогорските монаси не е рядко явление. Такъв е примерът от 1876 г. с дарението на парцел земя от манастира „Великата Лавра“ на християните, жители на гр. Добрич, с цел построяване на църква (**Тѳнтороф, Луцлерѳтос 2006**, 120).

⁶ Въпреки това не е без значение и отрицателната критика на една част от местните книжовници, най-вече през втората половина на XIX в., които считат, че монасите таксидиоти от гръцки произход са „марионетки“ на Константинополската (Вселенската) Патриаршия и имат за висша цел погърчването на местното население. Георги Раковски пише: „... Проводихъ ся отъ Атонскажъ горжъ простащи и нехранимайковци калугери гръци, да пазѳтъ да ся не чете нигдѳ български и да въведѳтъ въ училищата гръцкы языкъ...“ (вж. **Арнаудов 1930**, 136). Селимински гледа на „таксидиотитѳ, изпращани отъ манастиритѳ на Света гора, ... и други гръцки мѳста, като на една иезуитска система за шпиониране, елинизиране и ограбване на българското наивно население...“ (**Арнаудов 1930**, 140). През 1870 г. Илия Блъсков в отделна глава „Нашите светогорци“ на повестта „Злочеста Кръстинка“ отбелязва: „...В тия метоси гръцката патрияршия настани лукави гръцки калугери духовници, на които се плащаше месечина от черквата и ги хранутутеше народѳт...“ (**Радев 1996**, 47–55).

⁷ Във всеки случай светогорските таксидиоти представляват неотлъчна част от местните общества и присъствието им е силно до такава степен, че дори в народните песни от тези области се срещат податки за тях и светогорските манастири. Вж. **Динеков, Живков, Караангов, Стойкова 1981**, 74 („...бял манастир Света Гора..., че ходяхме с стар владика да сбираме милостени...“); **Динеков, Живков, Караангов, Стойкова 1981a**, 290 („...далеко да си захвъркна вов светогорски манастир...“); **Динеков, Живков, Караангов, Стойкова 1982**, 164 и 170 („...Запали се Света Гора, изгореа девет црѳкви, дванаесе манастира...“); **Динеков, Живков, Караангов, Стойкова 1982a**, 46; **Радев 1996**, 170).

ни връзки, които се създават с течение на времето между светогорските монаси, от една страна, и местното християнско население, от друга, с явното благоволение и на двете страни.

По въпроса за провежданата практика *ζητεία* и връзките между монаси и миряни гръцкият учен Критон Хрисохоидис отбелязва: „... главно през XVII век и до средата на XIX век проличава, че механизмът и практиките на *ζητεία* обширно се развиват от манастирите преди всичко в южната част на Балканите и в Мала Азия и създават една масова практика с широка народна основа, но и една мрежа от колективни и лични връзки с двупосочни влияния и въздействия“ (*Χρυσοχοϊδης 2015*, 23).

Значителен проблем за християнските села във вътрешността на България представлява липсата на клирици, в резултат на което не могат да бъдат обслужвани религиозните и култови нужди на жителите от тези области. От едно писмо на жители от град Хасково получаваме информация за дарението на една сграда като метох на манастира „Ватопед“ и причината за този акт „...понеже при нас няма духовник, не можем да бъдем изповядвани и не можем да се причестим. Поради това се съгласихме всички и дарихме на манастира ви една къща за метох, за да бъдем упоменавани вечно...“ (АМВ, ФА 18, АЕ 18303 (20 – 10 – 1830) – *Арх. Ефраїμ 2001*, 47).⁸

За големия проблем с липсата на клирици в тези области Василий Барский споменава „...защото в българските земи.....поради небрежността и нехаенето на архиереите, има много малко свещеници, а селата са гъсто населени и християнското население е непретроимо. И пет или шест села имат само един свещеник и нямат литургия, не се изповядват и не се причестяват често. Въпреки че са източноправославни по вяра и спазват строго постите, те са неграмотни и много елементарни, дори някои от тях до края си остават некръстени и не се погребват със свещеник...“ (*Μπάροκ 2009*, 457).

Един от основните проблеми между християнското население и монасите таксидиоти е комуникативният – постоянно искане на миряните към светогорските манастири е да бъдат изпращани монаси, които да знаят езика на съответното население. Във връзка с тази тема показателни са две писма на жители от град Ямбол към Ватопедския манастир. В първото от тях (1833) се поставя искане да бъде изпратен „...някой възрастен монах-изповедник, който да знае поне малко от езика ни (български), за да може да изповядва християните от областта ни...“ (АМВ, ФА 22, АЕ 22109, 12.3.1833). Във второто писмо (1847) се казва: „Горецо ви молим, ако бихте имали желание

---

⁸ Изказвам сърдечна благодарност на игумена Архимандрит Ефрем и на отец Иосиф Ватопедски за оказаната помощ по време на изследователската ми дейност в Ватопедския манастир.

да ни изпратите духовник, който да знае местният ни български диалект...“ (АМВ, ФА 22, АЕ 22108, 5.3.1847).

В духа на споменатите лични връзки и отношения жителите на тези области при всяка предоставена възможност избират монаси таксидиоти за духовни водачи, които са били известни от предишните им мисии в областта. Като доказателство за това предоставям изборително извадки от две писма.

В първото от тях (1805) жителите на град Казанлък отправят искане към монасите от манастира „Хилендар“: „Молим ви вси чорбаджии за един даскал прокопан за децата ни и за църквата еклисиарх каквото и първо имахме отца Мина...“ (Пенчев 2005, 106 и 186).

Второто писмо (1836) е от жителите на град Ямбол, които се обръщат към монасите от манастира Ватопед: „...всички ние жители на града, големи и малки, горещо молим да ни изпратите отново отец Генадий, който беше духовник при нас преди време и останахме много доволни, тъй като беше човек скромнен, благочестив, имаше страх от Бога и от всички беше приет. Поради това ви молим да ни го изпратите пак, колкото се може по-бързо...“ (АМВ, АЕ 30.4.1836).

Наред с религиозните си задължения, монасите таксидиоти поемат и извършват дейности от образователен и културен характер. Смесването на тези задължения цивилизова и социализира по особен начин живота на християнското население в съответните области по време на Османското владичество. Метохът⁹ заема междинно място между храма и дома и се превръща в комуникативен културен център, където много често биват извършвани дейности, свързани с църквата и училището. По този начин монасите таксидиоти и монасите, служещи в метосите, спомагат за духовното сливане и за разширяването на духовното влияние на светогорските монаси в тези райони.

От проведеното досега изследване става видно, че почти всички светогорски манастири са изпрацали монаси таксидиоти, които да извършват дейност в съответните български земи.

От кореспонденцията на таксидиотите и служещите в метосите монаси черпим ценна информация за духовния, социалния и икономическия живот на областите, в които са били изпратени. Същевременно ставаме и свидетели на неблагоприятните условия и проблеми, с които се сблъскват ежедневно и които в повечето случаи самите те преувеличават. Предоставям извадки от три писма на монаси, служещи в метосите, които са изпратени към монашеските братства на съответните светогорски манастири.

Първото от тях (1843) е на архимандрит Софроний Ватопедски от метоха в град Мелник, който между другото споменава, че „...тази година имаше

⁹ За метосите на светогорските манастири „Дохиар“ и „Св. Павел“ в българските земи вж. Мердзимекис 2005, 229–234; Мердзимекис 2005а, 161–167.

голямо безводие по тези места и нямаше добра реколта, в резултат на което хората се намират в много трудно положение, а покрай тях и самите ние...“ (АМВ, ФАММ, АЕ 15.9.1843).

Във второто писмо същата година икономът Дамаскин от Иверския метох в Казан (Котел) пише на монасите от манастира, че оскъдните му приходи са придобити от изповядвания, освещавания, елеосвещения, от събиране на парични дарения в църквата 12 пъти през годината, от събирането на зърнени храни от околните села и от милостиня и от литийни шествия със свети мощи (**Μαρινέσκου 2007**, 31 – 33). Същият монах отбелязва, че жителите на града се намират в окаяно икономическо положение, в резултат на което не могат да бъдат извършвани освещавания и елеосвещения. Същевременно отбелязва, че е задължен от старейшините на града да плаща годишно една значителна парична сума за поддръжка на едно от трите училища в града. Що се отнася до приходите на метоха, той отбелязва, че е принуден да изразходва огромни парични разходи за ястия, почерпки и за музиканти (гайдари и тъпанджии) най-вече през периода, в който метохът се посещава от видни граждани и клирици или от граждани, които отпътуват за поклонение в светогорските манастири (**Μαρινέσκου 2007**, 38 – 40).

Третото писмо (1830) е на отец Сава Ватопедски от метоха в град Велико Търново, в което той се опитва да опише своето лошото икономическо положение: „Голяма е скъпостията в града, 32 гроша за хляба, 40 гроша за месото, 6 гроша за олиото, 2 гроша за сиренето...“; и продължава по-надолу – „... тук положението не е както го знаем от други области – не правим нито освещавания, нито елеосвещения, нищо не правим. Само от милостиня и някой друг помен събираме някакви пари и това е така, защото сме още нови в района и не ни познават...“ (АМВ, ФА 30, АЕ 30001, 4.6.1830) (**Обр. 2**).

Богата е информацията, която е събрана манастирските кондики. В тях са записани подробно икономическите отчети на всеки от монасите таксидиоти след завръщането му в манастира. Един такъв пример са записките в счетоводната книга на Ватопедския манастир от втората половина на 17-ти век, от която черпим първите сведения за придобиване на метох на манастира в град Станимака (1753) „...и направихме разходи за покупката и обновяването на метоха в Станимака...“ (АМВ, АК 5, 69α), в град Дряново (1756) „...придобихме като метох и едно манастирче с църква на Архангелите с две мелници и два чифлика с кози и крави, които се намират навън, на три часа път от града наречен Търново...“ (АМВ, АК 5, 79β, 81β, 92), в Габрово (1763) „...купихме в Габрово една къща за метох за 250 гроша...“ (АМВ, АК 5, 81β) (**Обр. 3**), в Тетевен (1768) „... и една къща придобита в Тетевен за 300 гроша...“ (АМВ, АК 5, 88β) и в Ямбол (1782) „... и метохът, купен в Ямбол за 500 гроша...“ (АМВ, АК 5, 102β).

Манастирските поменици¹⁰, на свой ред, представляват също неизчерпаем източник на сведения за упражняването на ζητεία що се отнася до имената на таксидиотите, както и до вида на приходите и даренията.

Функционирането на метосите и свързаното с това непрекъснато присъствие на монаси там е една от причините да бъде дадена възможността на някои от настоящите или заминаващи си икономи, които са и йеромонаси, да изпълняват, в случай на нужда, и задълженията на свещеници в храмовете на града, в които са се намирали или в близките манастири, след отправена молба от жителите на града или от местния митрополит. Като характерни примери могат да бъдат посочени Калиник Ватопедски, който от 1788 г. до 1790 г. служи като ефимерий в Етрополския манастир „Св. Троица“ (АМВ, АК 5, 113r), Серапион Хилендарски, който се споменава като игумен на Калоферския манастир „Въведение Богородично“ през 1853 г. (Радев 1996, 171) и Гервасий Хилендарски, който е игумен в Араповския манастир „Света Неделя“ през периода 1867 – 1872 г. (Радев 1996, 146 – 147). Бих искал да спомена също и случая с иконома на Ватопедския метох в град Велико Търново, който през 1830 г. пише до манастирското братство „...след като си тръгна оттук проигумен Кирил от Великата Лавра, който беше и ефимерий, повикаха ме старейшините и ме попитаха дали бих желал да стана ефимерий в същата църква...“ (АМВ, ФА 30, АЕ 30002, 17.10.1830).

В някои от случаите митрополитите на тези области сами избират монаси таксидиоти, отличили се с активната си дейност, за свои сътрудници. Като такива могат да бъдат посочени Неофит Хилендарски (Арнаудов, 1930, 176 – 245; Радев 1996, 162; Тютюнджиев 2007, 357), който през 1821 г. е протосингел на Търновския митрополит Иларион, и проигумен Тимотей Ватопедски, който през 1829 г. е протосингел на Мелнишкия митрополит Антим (АМВ, АФММ, АЕ 18.12.1829). Също така не са малко случаите, в които светогорски монаси таксидиоти заемат дори и митрополитски постове в своите райони. Характерен пример за това са Герасим Хилендарски, който се

¹⁰ За сведения от манастирските поменици от Света Гора вж. АМВ, АК 5. 3r, 7r, 15r, 24v (Мелник), 4v, 26v (В. Търново), 5v, 15v, 32r (Филилопол), 15v (Анхиало), 59v (Варна), 80r, 88v, 96v (Станимака), 102r, 128r (Ямбол), 110v (Созопол), и др. АМІ, АК 3. 21r, 23r (Ески Загра), 23r, 29r (Филилопол), 23r (Копривщица), 26v, 28v, 38v (В. Търново), 31r (Разлог), 31r, 38r (Шумен), 32r (Килифари), 32v (Лясковеч), 32v (Арбанаси), 36v (Бургас), 36v, 41v (Анхиало), 42r (Етрополе), 38v (Габрово), 43v (Русчук), 47v (Елена), 50v (Казанлък), 66v (Бачково), 68v (Жеравна), 84r (Карлово), 100v (Преслава), 105r (Ловеч), 136v (Плевен), и др. Изказвам сърдечна благодарност на игумена Архимандрит Натанаил и на отец Христофир за оказаната помощ по време на изследователската ми дейност в Ивиرون. АМП, АК 124, 144v (Мелник), 154v (Филилопол), 154v (Калофер), и др. Изказвам сърдечна благодарност на игумена Архимандрит Гавриил и на отец Прохор за оказаната помощ по време на изследователската ми дейност в манастира. Роубска 2007, 13 (Филилопол), 60 (Сливен), 16 (Панагюрище), 16 (Хаджар), 19 (Габрово), 19 (София), 20 (Дряново), 21 (Свищов), 22 (Пазарджик), 29 (Ахтопол), 32 (Враца), 34 (Видин), 34 (Силистра), 35 (Несебър), 37 (Етрополе), 37 (Тетевен), 111 (Станимака), 111 (Копривщица), 113 (Варна), и др.

споменава като епископ Червенски (**Тютюнджиев 2007**, 400), Мелетий Зографски, който от 1872 г. до 1883 г. е митрополит на град София (**Радев 1996**, 103 – 104), и Антим Хилендарски, който през 1868 г. е назначен за владика във Видинската епархия, а през 1872 г. е избран за пръв български екзарх (**Радев 1996**, 138).

От откритите до момента данни може да бъде изведено, че 12 от общо 20-те светогорски манастира са притежавали метоси, манастири, храмове, градски или земеделски имоти в земите на днешна България през периода от 17-ти до 19-ти век.

Градовете, в които се забелязва активно присъствие на светогорски монаси през този период, могат да бъдат групирани както следва:

Първата група включва градове и села с компактно гръцко население в районите на Източна Румелия и Черно море. Като главни центрове могат да бъдат посочени градовете Филипопол, Станимаха, Бургас, Анхиало, Созопол и Несебър. Втората група включва градове, които са епископски седалища, като София, Мелник, Велико Търново, Враца и др., и в които църковният глава е от гръцки произход. Третата група се състои от градове пристанища на р. Дунав – Русчук, Видин и Свищов, които поради географското си положение изпълняват ролята на спирка или коридор за светогорските монаси в пътуването им до Крайдунавските княжества и Русия. Четвъртата група включва значителни търговски центрове като Ямбол, Габрово, Сливен, Стара Загора, Шумен, Жеравна, Копривщица, Банско и др. В петата последна група са включени градове и села, които са предимно родни места на светогорските монаси. В повечето случаи недвижимите имоти, които са лична собственост на тези монаси, са основното ядро, около което е бил създаван и организиран метоха на съответния манастир.

В края трябва да отбележим, че една голяма част от гореспоменатите градове или села могат да бъдат включени в повече от една група. Например град Мелник, освен че е град с компактно гръцко население, е едновременно и епископско седалище, търговски център и родно място на доста светогорски монаси. Всичко това спомага градът, от една страна, да бъде притегателен за монасите таксидиоти, а от друга, да бъде използван като център на метоси от светски и църковен характер. Характерни примери за това са манастирът „Света Богородица Спилеотиса“ (*Actes de Vatopedi I 2001*, № 12, 13, 21 и 36; **Нешева 2009**, 519 – 531) или „Света Зона“ като метох на Ватопедския манастир, Роженският манастир (**Γεδεών 1906**, 22; **Σμυρνάκης 2005**, 480; **Геров, Пенкова, Божинов 1993**; **Божилев, Тулешков, Прашков 1997**, 127 – 133) като метох на манастира „Ивирон“¹¹ и метосите на манастирите „Дохиар“ и „Филотей“ (**Нешева 2008**, 335).

¹¹ С дарителски акт от 1309 г. обителта „Св. Георги“ в Мелник е дадена като метох на светогорския манастир „Ивирон“ и е първият мелнишки манастир, който става метох на светогорската обител. Вж. **Минчева 2010**, 121; **Костова 2006**, 8 – 22.

Икономите на светогорските метоси са имали грижата и за набирането на поклонници през цялата година. Такъв вид поклонически пътувания се организират групово и са предвождани обикновено от монах на съответния метох или от доверено светско лице на манастира. Относно това руският епископ Порфирий Успенски отбелязва (1845) „Атон се посещава от много поклонници, между които и българи. Те са поканени и водени там от светогорски монаси, наречени таксидиоти, които са от метосите в България. Те (монасите) дават пари на архиереите, за да получат разрешение, с което да имат правото да водят поклонници на Атон и молят старейшините на селата да убеждават своите сънародници да посещават светогорските манастири като поклонници...“ (Успенски 1877, 81–82). По същия въпрос българският историк Данаил Константинов отбелязва, че „най-голямата мисионерска длъжност на духовника на метоха е била да се внуши на християните идеята да отидат да се поклонят на манастира, което лесно му се допадало...“ (Радев 1996, 126).

Поклонническите пътувания до светогорските манастири се доближават по значителност до поклонението по Светите места и засилват на свой ред духовните и икономическите отношения между двете страни, които са насложени през годините от присъствието на светогорските монаси в тези райони. Изключително точно е описанието на Данаил Константинов, което е свързано с годишното отпътуване на поклонници за Света гора от Хилендарския метох в Жеравна (Обр. 4): „В деня на тръгването забивали клепалата църковни и поклонниците, техните близки и голяма част население се събирали в църква, гдето се отслужвала литургия, откупена от богомолците-поклонници. След службата тържествено, с църковните хоругви, серафими и свещениците с одеждите си, както и всички присъстващи, тръгват да изпратят поклонниците до „Светогорската могила“, гдето духовникът и свещениците ги благославяли за благополучно пътуване и завръщане. ... Връщането на поклонниците ставало също така тържествено...“ (Радев 1996, 126–127).

Метосите в тези райони представляват духовни домове, в които се подслоняват християните, и същевременно по-заможните от тях от своя страна изпълняват ролята на дарители и спомоществователи в трудното дело на светогорските монаси, като им заемат парични суми¹² и като финансират строителни дейности и изписване на храмове или други сгради за ползване от манастирите¹³. Избирателно могат да бъдат посочени няколко такива

¹² АМСП, АК А', 45 (Филипопол), 49 (Велико Търново), 64 (Варна), 65 (Каварна), и др. Изказвам сърдечна благодарност на игумена архимандрит Елисей и на отец Косма за оказаната помощ по време на изследователската ми дейност в манастира. Вж. също Пенчев 2005, 48, 105–106, 183–184; Арнаузов 1930, 226–227.

¹³ Освен парични суми, монасите-таксидиоти събират позлатени и сребърни предмети, изработени в местните работилници – факт, който оправдава наличието на голям брой

примера за дарения или посвещения на светски лица или монаси от българските земи: изписването на съборната църква на манастира „Ксиропотам“ със средства на братята (**Обр. 5**) Тома и Никола от град Видин¹⁴ (**Обр. 6**): „... Ούτος ο ναός ο θεός των δις είκοσι μαρτύρων καλλονής της θαυμασίας της διά της ζωγραφίας έτυχε φιλοτιμίαν ... και των δύο εν προσκυνηταίς τιμίωv αυταδέλφων εκ Βιδύνης κυρ Θωμά και Νικολάου των υιών του Χατζή Τσένου...“ (**Πολυβίου 1999**, 107 – 110; **Σμυρνάκης 2005**, 546; **Ευδόκιμος Ξηροποταμινός 1926**, 142; **Τσιγάρας 2003**, 45 – 50), параклисът „Пояс на Пресвета Богородица“ (**Обр. 7**) във Ватопедския манастир със средства на Теофил от град Созопол („... δαπάνη του Θεόφιλου ου πατρίς Σωζόπολις...“ **Σμυρνάκης 2005**, 439, 444; **Πολυβίου 1996**, 184), параклисът на Архангелите в съборната църква на Иверския манастир (**Обр. 8**) със средства на дарители от градовете Котел и Горна Джумая („... προηγουμένωv ευλαβή Σωφρονίωv (**Обр. 9**) Εσκή Τζουμαλή και τω ευσεβεστάτωv ευπατρίδη τε, Καζανλή χατζή Γέρρη...“) (**Обр. 10**) (вж. **Γεδεών 1906**, 26; **Σμυρνάκης 2005**, 469), параклисът на св. Йоан Предтеча в същия манастир със средства на дарители от градовете Котел и Шумен (**Обр. 11**) („... και φιλοτίμωv βοηθεία των φιλοχρίστων του τε χατζή Γκένου και των υιών χατζή Ράινου Ζέκου και δωρητών εκ Καζανίου και του χατζή Σάββα χατζή Ηλίουλου του εκ Σούμλας...“; вж. **Σμυρνάκης 2005**, 470), параклисът на св. Иван Рилски в Хилендарския манастир (**Обр. 12, 13**) („... ИЖДИВЕНІЕМЪ КΥΡ ΧΑΪΙ ВЪЛЧУ ЪТ СЕЛО БАНСКЪ...“; вж. **Иванов 1931**, 268; **Медаковић 1974**, 41; **Ненадовић 1974**, 164; **Гюрова, Данова 1995**, 237) и параклисът Успение Богородично в Зографския манастир (**Обр. 14**) със средства на хаджи Вълчо от град Банско (**Обр. 15**) („... ΚΤΙΤΟΡСТВО^М И ИЖДИВЕНІЕМЪ БЉГОРОДНАГЪ ГДИНА ΧΑΪΙ ВОЛЧЪ Ъ СЕЛА БАНСКЪ... ИЖДИВЕНІЕМЪ И ΟУСЕРДІЕМЪ ТОГОЖДЕ ΚΤΙΤΟΡΑ БЉГОРОДНАГЪ ГДИНА ΧΑΪΙ ВОЛЧЪ, ВОЗГРАДИ СА ЪТЫИ ХРАМЪ ВЪ ИМА ПРЪТЫА БГОМАТЕРЕ, ЧГНАГЪ И СЛАВНАГЪ ЕА ΟУСПЕНІА...“; вж. **Иванов 1931**, 257; **Гюрова, Данова 1995**, 238; **Мердзимекис 2012**, 39 – 42), параклисите на св. Сава (Ракић 2008, 149 – 181) и св. Димитър (**Иванов 1931**, 269; **Медаковић 1974**, 41 – 42; **Ненадовић 1974**, 164 – 166; **Гюрова, Данова 1995**, 239 – 240; **Ракић 2008**, 12 – 17) (**Обр. 16**) в Хилендарския манастир със средства на дарители от градовете Копривщица и Видин, параклисът на келията на св. Димитър в Дохиарския манастир със средства на Киприян от град Пловдив („ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΕΚ ΒΑΘΡΟΝ, Ο ΟΙΚΟΣ ΟΥΤΟΣ ΔΙ ΕΞΟΔΟΥ, ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΦΙΛΙΠΟΥΠΟΛΙΤΟΥ ΕΠΙ ΕΤΙ ΑΨΑΒ“; вж. **Κτενά 1926**, 76 и 79; **Σμυρνάκης 2005**, 571; **Περράκης 2001**, 109), чешмата въвн от Хилендарския манастир със средства на кир Тома от град

такива предмети в ризниците на атонските манастири. Голяма част от тези ценни предмети имат посветителски надписи, от които се установява точното място и годината на техния произход.

¹⁴ Съгласно документ, запазен в архива на манастира „Ксиропотам“ двамата братя от Видин са дарили 1950 гроша за изписването на съборния храм на манастира.

Видин („1780 СОГРА^ΝΙΣΑ ΣΙ^Α ЧЕШΜΑ ΙΖ^ΝΙΒΕΝΙ^ΕΜ ΕΓΟ Γ^ΕΔΑΡΑ ΧΑ^ΤΙΙ ΚΥ^Ρ Θ^ΕΩΜΑ ΙΖ ΒΙ^ΝΗΑ“; (Обр. 17) (вж. също Иванов 1931, 270), паракли-
сът на Св. Йоан Предтеча в Зографския манастир (Обр. 18) със средства
на хаджи Васил от град Ловеч („1768 ΓΟΔΑ ΚΤΥΤΟΡ^Υ ΣΕΑ ΣΤ^ΥΙΑ Ц^ΡΚΒ^Α
ΧΑ^ΤΙΙ ΒΑΣΙ^ΛΙ^Ι Γ^Ω ΛΟΒΙ^ΤΥ. ΝΕΔΛΚΟ Κ^ΕΩΣΤΑ“ и «ΑΝΙΣΤΟΡΙ^ΟΝ ΤΟ ΠΑ-
ΡΟΝ ΘΕΙΟΝ Κ(ΑΙ) ΙΕΡΟΝ ΠΑΡΑΚΛΗΣΙΟΝ ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ Κ(ΑΙ) ΚΟΠΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΝΟΣΙΩΤΑΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΡΧΗΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΚΥ^Ρ ΚΥ^Ρ ΑΚΑΚΙΟΥ ΔΙΑ ΔΕ
ΕΞΟΔΟΥ Κ(ΑΙ) ΔΑΠΑΝΗΣ ΠΛΟΥΣΙΑΣ ΤΟΥ ΕΝΤΙΜΩΤΑΤΟΥ Κ(ΑΙ) ΕΥΛΑ-
ΒΕΣΤΑΤΟΥ ΑΡΧΟΝΤΟΣ ΚΥ^ΡΙΟΥ ΚΥ^Ρ ΧΑΤΖΙ ΒΑΣΙΛΗ ΕΚ ΠΟΛΕΟΣ ΛΟΒΕΤΣ
ΑΨΕΗ ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΖ“) (Обр. 19) (Мердзимекис 2012, 89–92), сребърна мо-
щехранилница в Дохиарския манастир със средства на поп Захария Дохиар-
ски от Сливен (Гкио^Λε^ξ 2001, 379) и много др.

В заключение би трябвало да подчертаем, че благодарение на доста
широката и гъста мрежа от метоси, които притежават в земите на днешна
България, светогорските монаси имат възможността, от една страна – чрез
постоянните си представители в тези метоси, а от друга – чрез монасите так-
сидиоти, да упражняват и да извършват духовна дейност сред източнопра-
вославното население, да организират поклоннически пътувания, да укреп-
ват и да поддържат връзката на миряните с манастирите и с монашеските
идеали. Наличието на метосите е значително преди всичко поради това, че
именно там се осъществява предаването на светогорския литургичен живот
и светогорската духовност. Не е за пренебрегване фактът, че в три от градо-
вете на днешна България – София, Велико Търново и Сливен, с които свето-
горските манастири имат тесни връзки, се създават и съществуват места, в
които се среща топонимът Света гора. Имайки предвид изнесените по-горе
данни, бихме могли със сигурност да твърдим, че заслугата на монасите так-
сидиоти и монасите, служещи в метосите, не може да бъде ограничена само
в рамките на икономическото укрепване на манастирите. Тя трябва да бъде
разглеждана в много по-широк план като ядро на духовно просвещение,
социално израстване и разпространение на образованост и просвета.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Арнаутов 1930: М. Арнаутов. Неофит Хилендарски Бозвели 1785–1848. Жи-
вот, дело, епоха. София, 1930./M. Arnaudov. Neofit Hilendarski Bozveli 1785–1848.
Zhivot, delo, epoha. Sofia, 1930.

Божилов, Тулешков, Прашков 1997: И. Божилов, Н. Тулешков, Л. Праш-
ков. Български манастири. София, 1997./I. Bozhilov, N. Tuleshkov, L. Prashkov.
Balgarski manastiri. Sofia, 1997.

Геров, Пенкова, Божинов 1993: Г. Геров, В. Пенкова, Р. Божинов. Стенописите на
Роженския манастир. София, 1993./G. Gerov, V. Penkova, R. Bozhinov. Stenopisite
na Rozhenskiia manastir. Sofia, 1993.

Гюрова, Данова 1995: С. Гюрова, Н. Данова. Книга на българските хаджии. София, 1995./S. Gyurova, N. Danova. Kniga na balgarskite hadzhii. Sofia, 1995.

Динеков, Живков, Караангов, Стойкова 1981: П. Динеков, Т. Живков, П. Караангов, С. Стойкова. Българска народна поезия и проза. Т. II. Обредни песни. София, 1981./P. Dinekov, T. Zhivkov, P. Karaangov, S. Stoykova. Balgarska narodna poezia i proza. T. II. Obredni pesni. Sofia, 1981.

Динеков, Живков, Караангов, Стойкова 1981а: П. Динеков, Т. Живков, П. Караангов, С. Стойкова. Т. III. Хайдушки и исторически песни. София, 1981./P. Dinekov, T. Zhivkov, P. Karaangov, S. Stoykova. T. III. Haydushki i istoricheski pesni. Sofia, 1981.

Динеков, Живков, Караангов, Стойкова 1982: П. Динеков, Т. Живков, П. Караангов, С. Стойкова. Т. IV. Народни балади. София, 1982./P. Dinekov, T. Zhivkov, P. Karaangov, S. Stoykova. T. IV. Narodni baladi. Sofia, 1982.

Динеков, Живков, Караангов, Стойкова 1982а: П. Динеков, Т. Живков, П. Караангов, С. Стойкова. Т. V. Любовни песни. София, 1982./P. Dinekov, T. Zhivkov, P. Karaangov, S. Stoykova. T. V. Lyubovni pesni. Sofia, 1982.

Успенски 1877: Арх. Епископа Порфирия Успенского. Первое путешествие в Афонские монастыри и скиты в 1845 г. Ч. I. отд. I. Kiev, 1877./Arkh. Episkopa Porfiriiia Uspenskogo. Pervoe puteshestvie v Afonskie monastyri i skity v 1845 g. Ch. I. ottd. I. Kiev, 1877.

Иванов 1970: Й. Иванов. Български старини из Македония. София, 1931 (фототипно издание: София, 1970)./Y. Ivanov. Balgarski starini iz Makedonia. Sofia, 1931 (fototipno izdanie: Sofia, 1970).

Костова 2006: Ел. Костова. Манастирът „Св. Георги“ в Мелник и Светогорският Ивирон през първата половина на XIV в. (Преглед на изворовия материал от светогорския манастир Ивирон). – Минало, 2, 2006, 8 – 22./El. Kostova. Manastirat „Sv. Georgi“ v Melnik i Svetogorskiyat Iviron prez parvata polovina na XIV v. (Pregled na izvorovia material ot svetogorskia manastir Iviron). – Minalo, 2, 2006, 8 – 22.

Медаковић 1974: Д. Медаковић. Манастир Хиландар у XVIII веку. – В: Хиландарски зборник 3. Београд, 1974./D. Medakoviđ. Manastir Hilandar u XVIII veku. – V: Hilendarski zbornik 3. Beograd, 1974.

Мердзимекис 2005: Н. А. Мердзимекис. Присъствието на атонския манастир Дохиар в българските земи през XVIII – XIX в. Културните текстове на миналото. Носители, символи и идеи. Книга I. Текстовете на историята, история на текстовете. София, 2005./N. A. Merdzimekis. Prisasvieto na atonskia manastir Dohiar v balgarskite zemi prez XVIII – XIX v. Kulturnite tekstove na minaloto. Nositeli, simvoli i idei. Kniga I. Tekstovete na istoriyata, istoria na tekstovete. Sofia, 2005.

Мердзимекис 2005а: Н. А. Мердзимекис. Градските имоти на светогорския манастир „Свети Павел“ в Пловдив през XVIII – XIX век. – ГСУ, НЦСВП, Т. 93 (12),

2003. София, 2005, 161 – 168./N. A. Merdzimekis. Gradskite imoti na svetogorskia manastir „Sveti Pavel“ v Plovdiv prez XVIII–XIX vek. – GSU, NTsSVP, T. 93 (12), 2003. Sofia, 2005, 161 – 168.

Мердзимекис 2012: Н. Мердзимекис. Епиграфските паметници от манастира Зограф в Света Гора. Докторска Дисертация. Велико Търново, 2012./N. Merdzimekis. Epigrafskite pametnitsi ot manastira Zograf v Sveta Gora. Doktorska Disertatsia. Veliko Tarnovo, 2012.

Минчева 2010: К. Минчева. Манастири и манастирска мрежа в Кюстендилския санджак през XV–XVII век. София, 2010./K. Mincheva. Manastiri i manastirska mreža v Kyustendilskia sandzhak prez XV–XVII vek. Sofia, 2010.

Ненадовић 1974: С. Ненадовић. Архитектура Хиландара цркве и параклиси. – В: Хиландарски зборник 3. Београд, 1974./S. Nenadović. Arhitektura Hilandara crkve i paraklisi. – V: Hilendarski zbornik 3. Beograd, 1974.

Нешева 2008: В. Нешева. Мелник – богозиданият град. София, 2008./V. Nesheva. Melnik – bogozidaniyat grad. Sofia, 2008.

Нешева 2009: В. Нешева. Мелнишкият манастир „Св. Богородица Спилеотиса“ („Св. Зона“) в нови документи. – В: Сборник в памет на проф. В. Велков. София, 2009./V. Nesheva. Melnishkiyat manastir „Sv. Bogoroditsa Spileotisa“ („Sv. Zoná“) v novi dokumenti. – V: Sbornik v pamet na prof. V. Velkov. Sofia, 2009.

Пенчев 2005: П. Пенчев. Казанлъшкият край през възраждането. София, 2005./P. Penchev. Kazanlashkiyat kray prez vazrazhdaneto. Sofia, 2005.

Радев 1996: И. Радев. Таксидиоти и таксидиотство по българските земи XVIII–XIX в. В. Търново, 1996./I. Radev. Taksidioti i taksidiotstvo po balgarskite zemi XVIII–XIX v. V. Tarnovo, 1996.

Ракић 2008: З. Ракић. Црква светог Саве српског у Хиландару. – В: Хиландарски зборник 12. Belgrade, 2008./Z. Rakić. Crkva svetog Save srpskog u Hilandaru. – V: Hilendarski zbornik 12. Belgrade, 2008.

Ракић 2008а: З. Ракић. Цркве Светог Димитрија и Светог Саве Српског у Хиландару. Нови Сад, 2008./Z. Rakić. Crkve Svetog Dimitrija i Svetog Save Srpskog u Hilandaru. Novi Sad, 2008.

Тютюнджиев 2007: И. Тютюнджиев. Търновската митрополия през XV–XIX в. / Науч. ред. Васил Гюзелев. [Предг. Е. Грозданова.] В. Търново, 2007./I. Tyutyundzhiev. Tarnovskata mitropolia prez XV–XIX v. / Nauch. red. Vasil Guzelev. [Predg. E. Grozdanova.] V. Tarnovo, 2007.

Actes de Vatopedi I 2001: Actes de Vatopedi I. par J. Bompaire, J. Lefort, Vassiliki Kravari, Ch. Giros, 2001.

Fotić 2010: A. Fotić. Athonite travelling monks and the Ottoman authorities (16th – 18th centuries). – In: E. Čaušević, N. Močanin, V. Kursar (едм.), Perspectives

on Ottoman Studies, Papers from the 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies. Berlin, 2010.

Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη 2007: Ε. Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη. Το φαινόμενο της ζητείας κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο. *Ιόνιος Λόγος*, τ. Α' (τόμος χαριστήριο στον Δ. Ζ. Σοφιανό). Κέρκυρα, 2007.

Αρχ. Εφραίμ 2001: Αρχ. Εφραίμ. Η Ιερά Μονή Βατοπαιδίου και η Θράκη. Άγιον Όρος και Θράκη [ΠΘΕ 5]. Κομοτηνή, 2001.

Γεδεών 1906: Μ. Γεδεών. Χρονογραφία της εν Άθω Μονής των Ιβήρων. Εν Κωνσταντινουπόλει, 1906.

Γκιολές 2001: Ν. Γκιολές. Η Μεταλλοτεχνία. ΠΑΡΟΥΣΙΑ Ιεράς Μονής Δοχειαρίου. Άγιον Όρος, 2001.

Γόνης 2005: Δ. Γόνης. Βουλγαρικά Μαρτυρολόγια στον Νέον Μαρτυρολόγιον του οσίου Νικοδήμου του Αγιορείτου. ΠΕΣ: Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης ο Νάξιος. 250 χρόνια από την γέννησίν του [=ΕΕΚΜ ΙΘ' (2004–2005)]. Αθήνα, 2005.

Ευδόκιμος Ξηροποταμινός 1926: Ευδόκιμος Ξηροποταμινός. Η εν Αγίω Όρει Άθω ιερά, βασιλική, πατριαρχική και σταυροπηγιακή σεβασμία Μονή του Ξηροποτάμου. Θεσσαλονίκη–Σέρρες, 1926.

Κτενά 1926: Αρχιμανδρίτου Χριστοφόρου Κτενά. Η εν Αγίω Όρει Άθω Ιερά, Βασιλική, Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή του Δοχειαρίου. Εν Αθήναις, 1926.

Μαρινέσκου 2007: Φλ. Μαρινέσκου. Ρουμάνικα έγγραφα του Αγίου Όρους. Αρχείο Ιεράς Μονής Ιβήρων. Τ. ΙΙ. Αθήνα, 2007.

Μπάρσκι 2009: Β. Γ. Μπάρσκι. Τα ταξίδια του στο Άγιον Όρος 1725–1726, 1744–1745. Θεσσαλονίκη, 2009.

Περράκης 2001: Ι. Περράκης. Ο ευρύτερος χώρος της Μονής Δοχειαρίου. ΠΑΡΟΥΣΙΑ Ιεράς Μονής Δοχειαρίου. Άγιον Όρος, 2001.

Πολυβίου 1996: Μ. Πολυβίου. Τα εντός του περιβόλου μεταβυζαντινά παρεκκλήσια. Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου. Παράδοση – Ιστορία – Τέχνη. Τ. Α'. Άγιον Όρος, 1996.

Πολυβίου 1999: Μ. Δ. Πολυβίου. Το καθολικό της μονής Ξηροποτάμου. Σχεδιασμός και κατασκευή στη ναοδομία του 18^{ου} αι. Αθήνα, 1999.

Ρούσκα 2007: Α. Ρούσκα. Οι Παρρησίες της Ιεράς Μονής Δοχειαρίου ως ιστορική πηγή. Διπλωματική εργασία. Τμήμα Θεολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών. Αθήνα, 2007

Σμυρνάκης 2005: Γ. Σμυρνάκης. Το Άγιον Όρος. Καρνές Αγίου Όρους, 2005.

Τόντοροφ, Λυμπεράτος 2006: Β. Τόντοροφ, Α. Λυμπεράτος. Κατάλογος των ελληνικών Αρχείων και των συλλογών ελληνικών βιβλίων της Βάρνας. Αρχαικοί κατάλογοι 10. Σόφια, 2006.

Τσιγάρας 2003: Γ. Τσιγάρας. Οι ζωγράφοι Κωνσταντίνος και Αθανάσιος από την Κορυτσά. Το έργο τους στο Άγιον Όρος (1752 – 1783). Αθήνα, 2003.

Χρυσοχοΐδης 2011: Κ. Χρυσοχοΐδης. Άθως και Ρωσία (15^{ος} – 18^{ος} αι.). Ιδεολογήματα και πραγματικότητες (Μια προσέγγιση). Ρωσία και Μεσόγειος. Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου. Τ. Α΄. Αθήνα, 2011.

Χρυσοχοΐδης 2015: Κ. Χρυσοχοΐδης. Δημιουργώντας την οικονομική και πνευματική ενδοχώρα του Αγίου Όρους: μηχανισμοί συγκροτήσεως μετοχίων (ένα δοκίμιο). Η εξακτίνωση του Αγίου Όρους στον ορθόδοξο κόσμο: τα μετόχια. Θεσσαλονίκη, 2015.

СЪКРАЩЕНИЯ/ABBREVIATIONS

ΑΕ= Δημοσίευτη Επιστολή (Непубликувано писмо)

ΑΚ= Δημοσίευτος Κώδικας (Непубликуван ръкопис-кодекс)

ΑΜΒ= Αρχείο Μονής Βατοπεδίου (Архив на Манастира Βατοпед)

ΑΜΙ= Αρχείο Μονής Ιβήρων (Архив на Манастира Ивирон)

ΑΜΠ= Αρχείο Μονής Παντοκράτορος (Архив на Манастира Παντοκροτορ)

ΑΜΣΠ= Αρχείο Μονής Σίμωνος Πέτρας (Архив на Манастира Симонος Πετρα)

ΑΜΣ= Αρχείο Μονής Σταυρονικήτα (Архив на Манастира Ставроникита)

ΑΣ= Αθωνικά Σύμμεικτα

ΕΕΚΜ= Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών

ΕΠΕ= Επιστημονική Περιοδική Έκδοση

ΠΕΣ= Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου

ΠΘΕ= Παράρτημα Θρακικής Επετηρίδας

ΠΣ= Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο

πιν.=πίνακας (таблица)

ΦΑ= Φάκελος Αρχείου (Архивна папка)

ΦΑΜΜ= Φάκελος Αρχείου Μετοχίου Μελενίκου (Архивна папка от метох в Мелник)